

د پروفېسر ډاکټر سلمې شاهين (تمغه امتياز) ژوند او ادبي خدمات

The Life and Literary Services of Prof. Dr. Salma Shaheen

Farkhanda Liaqat ¹

Prof. Dr. Salma Shaheen is a prominent Pashto intellectual, writer and poet. She has tremendous contributions in the field of Pashto Language and Literature. As Director Pashto Academy, her Administrative qualities cannot be ignored. Dr. Salma Sheen has authored books on the every aspect of Pashto Language and Literature. It will not be wrong to say that she has spare all her life for the services of Pashto Language and Literature. In this paper her life and services will be discussed at length.

که یوه ښائسته لویې کرم بل د راسره لویه کوره ښايي یم

ما دپاره دا ډېره د خوشحالی او ویاړ خبره ده چې د یو ډېرې قدرمنې او په پښتو ادب مټینې پروفېسر ډاکټر سلمې شاهين باندې د مقالې او د هغوي ادبي کار د لوستونکو مخکښې کړم - هسې خو په پښتو پسې مشهوره ده چې دوي په ژوند د یو بل قدر نه کوي خو چې مې شي نو بیا ورته د هغه قدر ورشي او دا شعر د پښتنو ددې روپي گواه دے -

چې ژوندے ووم تاسو وشته ووم په کانو
اوس مې خه له ښکلوی د قبر کاني

خو ددې روایت اودستور بدلولو دپاره د پښتو اکېډمي پېښور د نن نه شو میاشتي اگاهو دا قدم پورته کړو چې هغه شخصیات چا چې د پښتو ادب او پښتون قوم دپاره د خپل ژوند یوه لویه حصه

وقف کړې ده او پښتانه ئې د دنیا سره سیال کړي دي - د هغوي په ژوند کښې د دوي خدمات اوستائلي شي - او ددې هستیانو په ژوند دوي ته هغه درناوې او عزت ورکړې شي د کوم چې دوي حقدار دي - دغه شان دا سلسله شروع شوه او د همېش خلیل صېب او نواز طائر صېب په درناوي کښې سیمینار منعقد شو او مقالې پرې اووئیلې شوې -

د سلمې شاهین نوم په پښتو ادبي دنیا کښې د خه تعارف محتاجه نه دے - دا یوه بڼه شاعره یوه محققه ، یوه ناول نگاره ، افسانه نگاره ، فولکلورسټ او ډېره زبردسته ایډمنسټرېټر پاتې شوې ده - په پښتو ژبې ادب او پښتنو د سلمې شاهین دومره احسانات دي چې تر څو پښتو وي نو ددې نوم به د ادب په تاریخ کښې تل ژوندے وي -

د سلمې شاهین د ژوند گڼ اړخونه دي - چې په دې مقاله کښې ما ستاسو مخکښې راوړي دي - لکه د سلمې شاهین ژوند ، سلمې شاهین د پښتو اکېډمۍ د ډائرېکټرې په حېث ، سلمې شاهین د یوې شاعرې په حېث ، سلمې شاهین د یوې افسانه نگارې او ناول نگارې په حېث ، سلمې شاهین د یو محققي په حېث ، سلمې شاهین د یوې فولکلورسټ په حېث او په تېره تېره د پښتنو مېرمنو د یو لارښود په حېث یادولے شي -

سلمې شاهین د خپل نوم پشان لکه د شاهین په بره د پرواز مېرمنه د مردان په بغداده کلي کښې د امیر محمد خان کره په کال ۱۹۵۴ء کښې د اپرېل د میاشتي په شپاړسمه ورځ پیدا شوې ده - ددې کورنۍ د مردان یوه درنه کورنۍ ده او د پښتو او پښتنو سره مینه ددې په خټه کښې اغېرل شوې ده -

سلمې شاهین خپل ابتدائي تعليم د خپل کلي بغدادې په سکول کښې حاصل کړے دے - لسم جماعت ئې په ۱۹۷۱ء کښې د گورنمنټ گولز هائي سکول مردان نه پاس کړو د غه شان د وړاندې تعليم دپاره په مردان وومن کالج کښې ئې داخله واخسته او دلته نه ئې په ۱۹۷۶ء کښې دولسم او ۱۹۷۶ء کښې څوارلسم جماعت په بنو نمبرو پاس کړو - د پښتو ژبې او ادب سره د مینې په وجه دې په پښتو څانگه پښور پوهنتون کښې داخله واخسته او په ۱۹۷۸ء کښې ئې د ایم اے پښتو ډگري ترلاسه کړه - او هم دلته نه ئې په پښتو اکېډمۍ کښې د ریسرچ افسر په عهده د خپل ملازمت ابتداء اوکړه - دغه وخت ددې محترمې کار وو - د خپل ملازمت په ابتدائي ورځو کښې چې کومه

ذمه واري ددې په غاړه شوه هغه د پښتو تپو په تحقيقي بڼه راغونډول او هم د هغو د اشاعت بندوبست کول وو. که څه هم دا ډېر مشکل او صبر ازما کار وه خو سلې شاهين دې گران کار ته ملا او ترله او تقريباً شپږ دېرش زره پښتو تپي ئې راغونډې کړې چې د روحي سندرې اول جلد او دوم جلد په نوم چاپ شوې دي دا د هغې د خواری نتيجه ده چې نن څوک د پښتو تپي ذکر کوي نو د سلې شاهين نوم ورسره خاځا يادېږي. په دې حقله نواز طائر صېب وائي :-

” پښتو اکېډمي تر دې وخته شپږ دېرش زره تپي جمع کړي دي چې زما په خيال دا د روحي سندرو يوه مهمه برخه ده او تر دې دمه هېڅ يو فرد يا ادارې په دومره لويه شمېر کښې لنډۍ، مصري، تپي نه دي جمع کړي. ادارې ددې د ترتيب او تدوين کار د پښتو اکېډمي يوي محنتي کار کونکې سلې شاهين ته اوسپارلو څوک چې په خپله يوه ښه پښتنه ليکواله او شاعره ده او بالفعل د تپي هغې نسواني جذباتو محرکاتو چې زياتې تپي هم د دوي له مخه رازېږولي دي. په روح او تاثير پوهه ده او ځکه سلې شاهين د روحي سندرې انتساب پښتو مېرمنو په نوم کړې دے ” د خپل احساس د هاغه درد په نوم چې د پښتو مېرمنو د سوي لوي ژوند په هغه سندرې ژوند دے دے کومه چې د رڼو اوبنکو د ملغلو نه سازه شوې د تپي په افقي اهنک غږېږي “-۳

سلې شاهين د خپل دې کار نه ثابته کړه. چې پښتني مېرمنې دې ځان په يو ځای کوزورې نه گڼي. او په يو مېدان کښې هم دوي د سرو نه کمې نه دي. په ۱۹۸۲ء کښې ئې د شاعري ورومې مجموعه نوې سحر چاپ شوه. ددې سره سلې شاهين په پښتو شاعرانو کښې ځانله يو جدا مقام پيدا کړو او د هغې د شاعري ابتداء چې د نوې سحر نه اوشوه. زه هم هغسې وره وے او بيا د ”راوبل“ او د ”انتخاب شاهين“ په شکل کښې د پښتو ادب د اسمان د شاهين پرواز ثابت شو.

د خپل ملازمت په دوران کښې هغې خپل ځان د ښه محققي، شاعرې، نثرنگارې، ناول نگارې په طور د دنيا وړاندې راوستلو. په مختلفو سيمينارونو کښې ئې خپلې مقالې پېش کړې.

د ډاټرېکټرې په جېټ

پروفیسر ډاکټر سلې شاهین په ۲۰۰۲ء کښې پي اېچ ډي اوکړه - او په ۲۰۰۴ء کښې د پښتو اکېډمۍ د ډائریکټرې په حیثیت خپله ذمه واري ترلاسه کړه - دا ذمه واري په ورومې ځل یو زنانه ته اوسپارلې شوه - پروفیسر سلې شاهین ډېر په ذهانت او جرأت سره دا ذمه واري په خپلو نازکو اورو واغسته او لکه د زمري ئې خپل کار اوکړو - ددې مثال به د پښتنو په تاریخ کښې ډېر کم په نظر راشي ځکه چې هر څه وي خو د پښتنو په معاشره کښې د یوې ښځې کار کول او هغه هم د سرو سره څنک په څنک او بیا ځان له یو نوم پیدا کول دا د اوسپنې نینې چیچل دي او دا نینې سلې شاهین لکه د پستو پولو ډېر په صبر استقامت او هونبیا رتیا او چیچلې چې د داد او تحسین مستحق ده -

پښتو	د	اوسپنې	نینې	دي
زما	لالیه	فولادي	جور	غانبونه

د پښتو اکېډمۍ د ډائریکټرې په حیث چې سلې شاهین کوم اهم کارونه کړي دي دلته مختصراً د هغې ذکر کول ضروري گڼم -

1. د ټولو نه اول خو دا پښتون کلچرل میوزیم او په کوم حال کښې چې تاسو نن ناست یې داد هم د سلې شاهین د مندو ترو یو ثبوت دے چې هغې په یوازې ځان ددې منظوري د اچ ای سي نه اوکړه او ددې جوړول او بیا دې له داد ټول لوښي لرگي پیدا کول تر دې چې دلته کښې نال شوي یو یو بوټے د دوي ددغه محنت گواهي ورکوي -

2. په اکېډمۍ کښې د اېم فل او پي اېچ ډي کلاسونه شروع کول د سلې شاهین د هلو ځلو نتیجه ده -

3. د پښتو رساله اچ ای سي نه هم د سلې شاهین په محنت Recognize شوې ده - چې دغه وخت د پښتوایکي یوه HEC Recognize رساله وه -

4. د دې د ډائریکټرې په وخت کښې د یو ایس نه یو پراجېکټ (دېرش لاکه) منظور شو چې په هغې کښې درې سوه یو شپېته مخطوطې محفوظې شوې او دغه شان د لا ئبرېری څلوښت زره پورې گڼابونه کمپیوټرائز شو -

5. دغه شان د لوک ورثه نه د پښتون کلچر او ثقافت نمائنده څلورېښت پراجېکټه منظورول ددې پښتني مېرمنې کارنامه ده چې همېشه دپاره به يادولې شي -

6. د ټولو نه لومړې کار چې دې په يواځې ځان کړې دې او کېدې شي چې دغه وخت د دوي په ځای د اکېډمي مشري د بل چا په لاس کېښي وې نو دا نن چې تاسو کومې پښتو اکېډمي کېښي ناست يې ددې دا ځانکړې حيثيت به باقې نه وو پاتې شوې - هغه د اکېډمي او پښتو څانگې په يو بل کېښي ضم کول وو - چې د يونيورسټي د واکدارانو له خوا دا فصله په ۲۰۰۹ء کېښي مخې ته راغله نو دا سلمې شاهين وه چې د پښتو اکېډمي د بقاء دپاره ئې مټې اونغښتې او د ډېر زياتر مخالفت باوجود ئې حوصله اونۀ بائيله او تر کورټ کچېرو په خپل ذاتي خرچو دې دا جنک اوکړو - او اخر ئې د پښتو اکېډمي دا ځانکړې حيثيت واپس په ۲۰۱۱ء کېښي برقرار کړو - په دې حقله په خپله سلمې شاهين په خپل کتاب انتخاب شاهين کېښي په صفحه نمبر ۷ باندې يو نظم ليکله دے ” زما محبوبه اے جانانه دومره مه ويرېره “ دې نظم سره ئې لاندې نوټ ورکړے دے وائي ” ۷ اگست ۲۰۰۹ء چې پښتو اکېډمي ختمه شوه او ما پرې سټېډيا واخستو نو ملگرو راسره تعلقات پرېښودلو - دا نظم د يو ملگري په دغه رويه ليکله شوه دے - دغه وخت حساس ذهن د خپل تخليق لاره هم پرانستې ساتلې وه او دې د هغه وخت د کرکيچنو حالاتو د خپلو ملگرو د بې حسۍ او بدو رويو عکاسي په دې نظم کېښي کړې ده - دلته ددې نظم يو ټوټه رانقل کوم -

زما محبوبه اے جانانه دومره مه ويرېره
 راځه زمرے شه کيدرانو له لار مه ورکوه
 راځه په ما پسې راځه نورې اسرې ورکې که
 راځه راځه چې سره يو شو دا نظام بدل کړو
 پکښې غريب تباہ کوي دغه جهان بدل کړو
 تہ خو د فکر نښه لوبغاړے ئې ويرېرې ولې

زما محبوبه اے جانانه دومره مه ويرېره ۴

په دې حقله هارون الرشيد خټک په خپل کتاب ” د جديد دور پښتني شاعرانې د ۱۹۵۰ء نه تر دې دمه کښې وائي :-

” د سلې شاهين د ډاټرېکټري دور ددې ادارې يو زرين دور ګڼلې شي - هم ددې په مشرۍ کښې د پښتو ډېر اهم تحقيقي او عملي کتابونه چاپ شول - پښتو اکېډمي نړيوال شهرت اوموندلو - هر کله چې په ۲۰۰۹ء کښې دا اداره په پښتو څانګه کښې ضم کړې شوه نو شاهين بي بي د ادارې د ځانګړي حېثيت د دوباره بحالي دپاره ستر جدوجهد اوکړو او دغه جدوجهد ئې رنګ راوړو او پښتو اکېډمي په اپرېل ۲۰۱۱ء کښې بيا بحال شوه - ۵“

پروفېسر سلې شاهين چې تر څو په اکېډمي کښې موجوده وه دوي همېشه د پښتنو پېغلو حوصله افزائي کړې ده او دوي ته ئې په تعليمي مېدان کښې د هر قسمه اسانو پيدا کولو کونښن کړې دے - بلکې دوي ته پښتو مختلف مشکلات ئې په چپه خوله حل کړي دي -

که د نن نه دېرش څلوېښت کاله مخکښې مونږ نظر واچوو نو دغه وخت د يوې پښتني زنانه مخکښې ته راتلل او بيا د سړو سره څنګ په څنګ کار کول که ناممکنه نه وه خو مشکله ضرور وه ولې سلې شاهين د خپل همت او په ځان د اعتماد په وجه دا گران کار ځان ته اسان کړو او هغه کارونه چې خلقو په صدو کښې کړي دي هغې د خپلې مشرۍ په لسو کالو کښې سرته اورسول چې مونږه ټولې زنانه پرې نغر کوو - او زمونږه دپاره هغه يو رول ماډل ده - که زه دلته د دوي د ټولو مندو تررو ذکر شروع کړم نو مقاله رانه اوږدېږي ځکه دلته به زه د هغوي په تخليقي ، تحقيقي او تنقيدي خدماتو رڼا واچوم -

سلي شاهين د شاعري په حېث

سلي شاهين چې په اتم جماعت كښې شاعري شروع كړې وه ددې د شاعري ورومې مجموعه "نوه سحر" چې په كال ۱۹۸۲ء كښې چاپ شوې ده - ددې كتاب په حقله نواز طائر صېب ليكي :-

" دا مختصر شان كتاب د يوې پښتني مېرمن د جذباتو ترجمان دے - د يو داسې پښتني چې د ادب او شعر سره تړون كښې ئې تربيت موندلے دے - د هغې دا ورومې كوښښ بانډ چې اخري كوښښ نه وي - ځكه چې د عمر تېرېدو سره سره د فكر تسخيري تجربه سېوا كېږي او اظهار ئې كوي - نو پكار ده چې د شاهين دا سحر د يو بل سحر دپاره ورمې پورې شي او دغه شان ډېر سحرونه ددې په شا رانېكاره شي - ۶ "

د نوه سحر په حقله "پاكستاني خواتين اور پشتو ادب" كښې ليكي :-

"ان كاشعري مجموعه "نوه سحر" منظر عام پر آياتو قاري چوك اټلے - كه واقعي نئى سحر كى شاعره نے نئے تجربات نئى صداقتين، نيا اسلوب اور نئى اميجز لے كر شعر و سخن كى دنيا ميں وارد هونين ان كے هاں صداقت اور خلوص نماياں خوبياں هين - ۷"

روهي سنډري اول جلد ۱۹۸۴ء

د پښتو اكبديمي له اړخه دا پراجېكت چې سلي شاهين ته حواله شو - هغه د پښتو ټپو راتولول جمع كول او بيا د حروف تهجي په ترتيب سره ليكل يو گران كار وو ولې دا كار هغې په ډېر محنت او كړاؤ سرته اورسولو چې دغه ټپي د هغې د پېژندكلو يوه لويه ذريعه اوگرځېدله او چرته چې د پښتو ټپه يادېږي نود سلي شاهين نوم به ورسره ضرور يادېږي - روهي سنډري چې د پښتو تقريباً ۳۶۰۰۰ زره ټپي په كښې راجمع شوي دي دا په دوه جلدو كښې چاپ دي - دوېم جلد ئې په ۱۹۹۴ء كښې چاپ دے -

په دې حقله پروفېسر محمد نواز طائر صېب ليكي :

” زه پېغلې سلې شاهين ته د هغې په محنت ، زيار او کاوش مبارکي ورکوم او هيله لرم چې هغه به خپله دا تحقيقي جذبه هم دغسې ژوندۍ اوساتي او د کار او زيار هغه قوت به پيدا کوي چې د پښتو اکېډمي د يو محنتي کارکن سره جوړېږي او ښايي ۸-“

زه هم هغسې وره وې ۱۹۹۶ء

دا د سلې شاهين دويمه شعري مجموعه ده -

په ساعت کښې مې ژرله په ساعت کښې مې خندله
چې په ځان نه پوهېدله زه هم هغسې وره وې
نه مې ويره وې نه تره بې پرسانه گرځېدله
په تالونو ځنگېدله زه هم هغسې وره وې

د خپلې شاعرۍ په حقله سلې شاهين وائي :

” زما په خيال شعريو فطري عمل دے چې د بنده د داخل سره تعلق لري که

دنيا ورته په هره سترگه گوري خو شاعر ورته په خپله سترگه گوري ۱۰“

سلې وائي ماضي په تېر وخت ښه دي او که بد وروکواله که د محرومو ډک وي او که د خوشحالو د بنده په شخصيت او کردار او د هغه په حال او مستقبل ژور نقشونه پرېږدي - زه هم کله کله د خپل دې نظم په آئينه کښې د خپل وروکوالي ننداره کوم چې د ډېرو خلقو او د ټولو خلقو د جذباتو عکاسي کوي :

ددې شاعرۍ په حقله ډاکټر راج ولي شاه وائي :

”محترمه سلې شاهين زما په خيال په دې وجه هم د ستاينې او داد مستحقه ده چې هغه غالباً زمونږ د عصر ورومې پښتنه شاعره ده چې د داخليت د اظهار جرأت ئې کړې دے - د هغې په نظمونو کښې اکثر داسې احساس په نظر

راځي چې عام طور ئې څرگندول ډېر گران وي - ولې فنکار سره چې کومه وسله ده د هغې د کامياب استعمال په چل سلې پوهېږي ۱۱ “

راوېل

درېمه مجموعه ئې راوېل چاپ کال ۲۰۰۳ء دے - په دې مجموعه کښې سلې شاهين د خپلو مخکښې دوه کتابونو نوے سحر او زه هم هغسې وره وې نه څه نظمونه او غزلونه هم شامل کړي دي او نوې اضافه ئې هم په کښې کړې ده -

چې	قسم	ئې	په	پرونو	په	شملو	شي
په	ما	گران	دي	پښتانه	پښتانه	پښتانه	خلق
چې	ئې	سترگې	پښتنه	مينه	نخمار	کړي	
خومره	بنکلي	دلبران	دي	پښتانه	پښتانه	خلق	۱۲

انتخاب شاهين

دا د سلې شاهين څلورمه شعري مجموعه ده چې په ۲۰۱۱ء کښې چاپ شوې ده -

د نثر نگارې په جېټ

د سلې شاهين نثر هم لکه نظم ډېر خوږ او روان دے او معنی او مفهوم لحاظ په کښې په ډېر ښه طریقه رايو ځاے شوے دے ۱۳-

که رڼا شوه (ناول) ۱۹۹۸ء

سلې شاهين زمونږ د هغه پسمانده روايت پسند معاشري عکاسي کړې ده چې همېشه د پښتنو ښځو دپاره د تکليف او مصيبت باعث شي او دوي هم ددغه پښتو او پښتونولي په دار قرباني شي - خو رڼا يو علامتي کردار دے داسې ئې CREAT کړے دے چې پښتنو زنانو ته د انساني حقوقو په حواله هغه لارې اوښايي کومې چې ددې رهنمائي کول شي او هغه تيري چې ددغې ناول هيروغن عايشې ته

مخې ته راغلي دي خو سلې شاهين دانۀ غواړي چې د نوي کول پېغلې دې هم ددغه مصيبتونو بنکار شي - دلته دا يو مثبت پېغام ورکوي -

کافي او ازغي ۲۰۰۱ء

په دې کښې سلې شاهين ليکلې نورلس افسانې دي چې نومونه ئې دادي - (۱) گل رخ (۲) مور (۳) کافي او ازغي (۴) گلونه (۵) د سرو پنجره (۶) ډمه (۷) ابادي (۸) سپي (۹) زنجير (۱۰) پشکالي (۱۱) ايډيئل (۱۲) تنور (۱۳) سوداگر (۱۴) سپي (۱۵) شرح (۱۶) شاهکار (۱۷) پوتریت (۱۸) ايرې (۱۹) کتابونه -

• پښتو تپه معاشرتي او ثقافتي اثر ، ۱۹۸۵ء

• دل اور آنکھیں چين ميں (سفرنامه)

• د پښتو جديد نظم (تحقيق) ۲۰۰۱ء

• پشاور شهر اور Tradition لوک ورثه اسلام آباد پراجيکټ -

• پشتونون کي موسيقي کي آلات

• ۳۱ پوري تحقيقي مقالې ئې چاپ دي -

• ۳۰ پوري کتابونو ريويو ئې کړې ده -

سلې شاهين يواځې دا نه چې د پښتو اکېډمي او کتابونو سره تړلې شوې ده بلکې هغې په سرکاري او غير سرکاري تنظيمونو کښې هم برخه اخستې ده - دا د بې شماره تنظيمونو ممبره پاتې شوې ده - چې په دې کښې

1. وائس پريزيډنټ پاکستان وومن رائترز فورم پشاور

2. ممبر هيومن رائټ کميشن پشاور

3. لائف ممبر شپ پښتون کلچرل ايسوسي ايشن اسلام آباد

4. ممبر پاکستان يوټه آرگنائيزيشن مردان

۵. ممبر بورډ آف گورنر عورت فاؤنډيشن

۶. چي په کښي د ذکر وړ پاکستان اکېډمي او ليترز بورډ ممبره ۶ کاله

۷. د Pemra ممبره هم پاتي شوې ده -

سلي شاهين يواځي دا نه چي کتاب او کډي سره تر لے وے - يو فعال کردار په سرکاري او غير سرکاري تنظيمونو کښي برخه اخستل هم دي - بي شماره تنظيمونو او تعليمي بورډونو ممبره پاتي شوې ده -

Distinctions

- Tamgha-e-Imtiaz, Government of Pakistan, 2008
- Abasin Arts Council Award, 1982 – 83
- Pashtoon Cultural Association Award from Islamabad, 1994
- Pakistan Academy of Letters, Islamabad, 1996 (Hijra Award)
- Chacha Karim Bakhsh Award, 1996
- Fakhr-e-Mardan Award, 1997
- Chacha Karim Bakhsh Award, from Mingora (Swat), 1998
- Abasin Arts Council Award, 1998
- Khyber Award District Peshawar, 2004

څنگه چي ما مخکښي او وئيل چي د سلي شاهين د پښتو سره مينه د هغې په خټه کښي اغرېلي شوې ده نو که پښتو نظم دے که نثر که تحقيق دے او که تنقيد په هر مېدان کښي ئې د خپل سوچ و فکر اسونه زغولي دي - او چي کوم اړخ ته ئې د قلم مخه شوې ده نو هلته ئې د کاميابي او کامراني جهنډي نېغې اودرولې دي - په پښتنه معاشره کښي د يوې نېغې دپاره ځان له يو ځانگړي مقام جوړول که ناممکن نه دي خو ولې ډېر گران ضرور دي - او سلي شاهين ته الله پاک دا مقام ورکړے دے - خداے پاک دې مونږ ټولو پښتنو بڼځو ته ددې په شان همت ، حوصله او قابليت راکړي چي د نن دور د حالاتو د دنيا مقابله په نره اوکړو او په اوچتو سترگو خپلي ذمه واري ترسره کړو -

ماخذونه

- ۱: همېش خليل ، پښتانه ليکوال ، دوېم ټوک ، مخ ۲۹۶
- ۲: پښتو ادب کښې د مېرمنو برخه ، مخ ۳۷۳
- ۳: روحي سندرې ، اول جلد ، مخ ۶۰
- ۴: انتخاب شاهين ، مخ ۸
- ۵: هارون الرشيد ، د جديد دور پښتني شاعرانې ، مخونه ۲۰ ، ۲۱
- ۶: نوے سحر ، مخ ۸
- ۷: پاکستانی خواتین اور پشتو ادب ، ص 11
- ۸: د پښتو ټپي معاشرتي او ثقافتي اثر ، ۸۸ - ۱۹۸۹ء
- ۹: زه هم هغسې وړه وې ، مخ ۱۰۲
- ۱۰: سلې شاهين ، زه هم هغسې وړه وې ، ۱۹۹۶ء ، مخ ۱۱
- ۱۱: زه هم هغسې وړه وې ، مخ ۸
- ۱۲: سلې شاهين ، راوېل ، ۲۰۰۳ء ، مخ ۲۲
- ۱۳: پښتو ادب کښې د مېرمنو برخه ، مخ ۳۳۸۳